

Esitelmä Olemattomien kokoneet 7.11. 2021.

Tuula Tuisku, Rovaniemi

Moskovasta nenetsien kotaan

Vuoden 1985 elokuussa, kaksi viikkoa Moskovan nuorisofestivaalin jälkeen sain tiedon, että olen päässyt opiskelemaan historiaa Neuvostoliittoon. Syyskuun alussa lähdin naivina ja intoa täynnä työtätekevän kansan ihannevaltioon. Vuonna 1991, kymmenen päivää elokuun vallankaappauksen jälkeen, jätin taakseni hajoamassa olevan Neuvostoliiton. Enää ei ollut kuvitelmia työläisten ja talonpoikien ihannevaltioista. Mutta taskussa oli Moskovan valtionyliopiston historiallisen tiedekunnan diplomi akateemisesta koulutuksesta ja sydämessä ainutlaatuinen elämäkokemus.

Vuonna 1995 kesäkuussa vierailin ensimmäisen kerran Nenetsiassa, silloin tulkin roolissa. Jo puolen tunnin kuluttua jokin iski minuun ja tiesin, että Nenetsiasta tulee minulle tärkeä paikka. Vuoden 2008 lokakuussa lähdin viimeisen kerran Nenetsiasta, vaikka en tietystikään sitä silloin tiennyt. Itkin kun katselin lentokoneesta Narjan Marin kaupunkia, vaikka jo iloitsinkin, että olisin siellä jo ensi maaliskuussa. Sitä maaliskuuta ei tullut koskaan. Sairastuin ja kenttätöyt ja tutkimukset jäivät historiaan.

Kun ajattelen opiskeluvuosiani yliopistossa tulee ensimmäisenä mieleen opettajien jankuttama ”ajattele, ajattele ja ajattele”, ”perehdy lähteisiin” ja ”mikään tiede ei ole puolueetonta, ei varsinkaan historia”. Historiahan oli Neuvostoliitossa politisoitunut ja ideologinen oppiaine. Luokkaoppi kulki mukana ihmisen synnystä nykyaikaan. Mutta glasnostin ja perestroikan aikana monet proffat ja opettajat vuosi vuodelta uskalsivat opetuksissaan puhua vähemmän poliittisesti ja ideologisesti. Ja salatuista asioista puhuttiin, kuten talvisodasta, Terijoen hallituksesta ja gulagista. Koska oppikirjat oli tehty poliittisten ja ideologisten oppien mukaan emme kolmannen kurssin jälkeen käyttäneet oppikirjoja, uusiakaan, vaan olimme opettajien luentojen varassa. Esimerkiksi länsi- ja eteläslaavien proffa opetti meille alueen historiaa ihan eri näkökulmista kuin pari vuotta aiemmin. Tiedekuntakin lopetti tieteellisen sosialismin kurssin, meille tuli kurssi politologian alkeista. Opiskelijatkaan eivät uskoneet mitä tahansa. Meidän ryhmämme, arkeologit ja etnografit, pisti diamatin ja istmatin seminaarit keskustelutunneiksi siitä, onko sosialismi mahdollista ja mitä on kapitalismi. Eli tästä pyhästä ainekokonaisuudesta olen käynyt vain NKP:n historian ja filosofian historian kunnolla, enkä vielääkään tiedä mitä istmatissa ja diamatissa piti käydä läpi.

Antoisaa opiskelussamme oli se, että opintosuunnitelma oli laaja ja se antoi hyvän perustan elämälle ja jatko-opiskelulle. Historiassa kävimme läpi koko maailman historian antiikista nykypäivään. Ja minulla oli mahtavia opettajia, joiden luentoja ja seminaareja muistelen vieläkin.

Minä erikoistuin etnografiaan, erikoistuminen alkoi kolmannella kursilla, vuoden 1988 syksyllä. Etnografiahan oli hyvin ideologinen oppiaine. Eihän Neuvostoliitossa ollut kansallisuusongelmia, mutta mitenkäs olikaan seminaareissa kävi ilmi että niitä riitti. En ole sen jälkeen hämmästynyt yhtäkään tietoa kansallisista yhteenotoista Neuvostoliiton alueella. Aina tulee mieleen, että tuostahan me kuulumme jo seminaarissa. Me kävimme läpi kenttätöyömenetelmiä, aineellisen kulttuurin historiaa, etnografian historiaa, kulttuuri- ja sosiaaliantropologian historiaa ja tietysti, kaikki maailman kansat. Oikeastaan ainut huono puoli se, ettei meille opetettu osallistuvan havainnoinnin menetelmiä. Oletus oli, että kentälle mennään porukalla lyhyeksi ajaksi ja tehdään kyselytutkimuksia.

Etnografissa ei ollut ainuttakaan oppikirjaa, tärkein lähde oli luennot, vähemmässä määrin artikkelit ja monografiat. Niinpä meidän piti istua luennoilla ja kirjoittaa kaikki ylös kaikissa aineissa, sekä yleisessä historiassa että etnografiassa. Opiskelu ei ollut ollenkaan leppoisaa, vaikka joistakin aineista en välittänyt yhtään, vaan kovaa työtä.

Suomessa tutkintoni hyväksyttiin, sainpa jopa aluksi oman alani töitä kotikonnuilla Rovaniemellä. JO vuonna 1992 aloin suunnitella jatko-opiskelua. Mietin Moskovaakin opiskelupaikaksi, etnologian instituuttia, mutta siellä ei ollut enää minulle sopivaa ohjaajaa, sillä ne jotka olisin halunnut, olivat niin vanhoja etteivät ottaneet uusia opiskelijoita. Ja vuonna 1994 tajusin, etten osaisi enää asua Moskovassa. Vuonna 1995 aloitin väitöskirjani teon Rovaniemellä. Väitöstutkimukseni aiheeksi valikoitu poronhoito, olenhan poronhoitoperheestä, ja paikaksi Nenetsian piirikunnan keskiosa.

Ensimmäisen puolen vuoden kenttätöjakseni tein 1996, kaksi lyhyempää vuonna 1997. Väittelin vuonna 1999, jonka jälkeen olin postdocina Montrealissa Kanadassa. Montrealissa huomasin, että Moskovan yliopiston päästökkäitä arvostetaan akateemisessa maailmassa. Suomeen paluun jälkeen olen huomannut, että ulkomaalaisten parissa arvostus on suurempi kuin suomalaisten.

2001 palasin Suomeen ja jatkoin kenttätöiden tekemistä Nenetsiassa eri teemoilla vuosittain. Asuin kylissä ja tundralla.

Nelmi Nos ja Krasnoe ovat kyliä, joissa olen viettänyt kuukausia. Olen asunut eri perheissä, joista on tullut minulle rakkaita ja tärkeitä. Tundralla olen ollut kuudessa eri kotakylässä ja jokainen kotakylän asukas on minulle tärkeä.

Miten tehdään kenttätöitä kun menetelmänä on osallistuva havainnointi. Havannoidaan kaikkea, mikä kuuluu silloiseen teemaan. Osallistutaan siihen mihin pystytään oli se sitten tiskaamista tai vedenkantoa tai seisomista ajoporojen erotuksessa narun pitäjänä. Parhaiten oppii tekemällä ja ihmiset saa puhumaan tekemällä jotakin heidän kanssaan. Tietysti tehdään haastatteluja, vaikka sanaa haastattelu kannattaakin välttää. Ihmiset vastaavat kysymyksiin helpommin kuin sanoo, että haluan jutella tästä asiasta. Kaikki eivät halua heti jutella, mutta pitää olla kärsivällinen ja yrittää uudestaan joskus myöhemmin. Tai käyttää hyväkseen lapsia. Kakkosluokkalainen Lena käski äitinsä kutsua minut kotiinsa, koska olen käynyt kaikkien hänen luokkakavereidensa kotona! Muistiinpanojen kirjoittaminen vie aikaa. Kirjoitinpa käsin tai koneella, päivän tapahtumien ja haastattelujan kirjoittaminen vei aikaa useamman tunnin. Kaikki eivät anna äänittää haastatteluja ja itsekin pidän enemmän ilman nauhuria tehdyistä haastatteluista. Ihmiset ovat vapaampia, itse on tarkkaavaisempi ja kun haastattelun jälkeen kirjoittaa sen puhtaaksi ei ole enää vaikeaa translitterointia. Ja tietää ja muistaa heti, mitä on käsitelty ja mihin pitää vielä puuttua.

Tundralla osallistuminen ja ihmisten puhuttaminen on helppoa. On omat työt, jotka on tehtävä, kuten oman pedin laittaminen päiväkuuntoon ja illalla yökuuntoon, omien vaatteiden pyykkäminen, omien poronahkaisten vaatteiden kuivaaminen ja korjaaminen. Sitten osallistuminen oman kodan töihin:

tiskaaminen, ruuanlaitto, lumen ja veden hakeminen, lattian lakaiseminen, laskiämpärin tyhjentäminen, lintujen höyhentäminen, tavaroiden ja kodan purku ja taas kodan rakentaminen ja tavaroiden kanto sisään. Tundralla kaikki tämä vie aikaa. Sitten on kotakylän yhteiset tehtävät: ajoporoerotuksiin osallistuminen. Minulle se tarkoitti, että seison ja pidän narua, kun miehet ja joskus naisetkin valitsevat itselleen porot aitauksesta. Aitaus on tehty reillä ja verkkoaidalla ja yhdellä sivulla pitävät naiset ja lapset narulla aitausta kiinni. Sitten kun mies on saanut omat poronsa kiinni, hän vapauttaa oman vaimonsa, äitinsä tai sisarensa, joka lähtee kotaan tekemään ruokaa. Heilastelunkin näkee vapauttamisessa. Poika vapauttaa tyttöystävänsä. Minua ei kukaan vapauta, sillä en ole emäntä enkä kenenkään hellu. Seison loppuun asti. Hyvällä säällä nautin hommasta, yritin oppia porot ja jutellen toisten kanssa. Huonolla säällä toivon vain miesten olevan nopeita.

Tundralla en haastattele ihmisiä. Työn ohessa jutellaan. Aikaa myöten ihmiset alkavat kertomaan minulle oma-aloitteisesti asioita. Kirjoitan kaiken muistiin. Onneksi kodassa on niin lämmintä, että täytekyynät toimivat. Muistiinpanoille on aikaa iltapäivällä ja illalla. Kerran iltapäivällä istahdin kirjoittamaan muistiinpanoja yksin kodassa ja kuusivuotias Vova astui kotaan ja sanoi, että Tuula-täti, minulla on nälkä. Mitäpä sitä muuta tekemään kuin laittamaan kamiinan tuli ja lihakattila tulelle. Lihat olin jo leikannut aiemmin päivällä. Pienen lapsen näkökulmasta en ole enää vieras, vaan aikuinen ihminen, jonka tehtävä on ruokkia lapset.

MGU... opiskelu, opettajat, ystävät ympäri maailmaa. Kolmekymmentä vuotta valmistumisesta, mutta opinnot kantavat yhä. Viimeisestä viestistä etnografian kafedran facebook sivuille kaksi tuntia. Nenetsia... tundra, kylät, ihmiset. Kolmetoista vuotta viimeisestä matkasta, kaksi tunti tätä kirjoittaessa viimeisestä viestistä vkontaktista. Yhteydet ja muistot pysyvät.